

УДК 159.922.73

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-1259-1271](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-1259-1271)

Бушай Ігор Михайлович доктор психологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Києво-Могилянська Академія», м. Київ, тел.: (044) 463-66-68, <https://orcid.org/0009-0009-3345-2728>

ДЕСТРУКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу деструктивних психологічних стратегій особистісного самовизначення молоді. Стратегії особистісного самовизначення є особистісним новоутворення періоду юності, засіб організації свого майбутнього життя в узгодженості із власним внутрішнім простором, що у подальшому грає вирішальну роль у особистісній та професійній самореалізації, соціальній адаптації. Психологія вибору особистісного самовизначення цілком залежить від навчання, виховання, формування ідентичності та світоглядних переконань молоді. Механізм особистісного самовизначення молоді є результатом формування когнітивного стилю мислення: саногенного або патогенного, який наслідуються впродовж сімейного виховання. Деструктивна стратегія вибору психосоціального мораторію властива молоді із фрагментарністю образу світу, депривацією розвитку світу науки, професій, що впливає на повільний перебіг їх особистісної рефлексії. Психосоціальний мораторій - це певна соціальна пауза, спрямована на більш тривалий аналіз власних здібностей, професійних уподобань для подальшого остаточного самовизначення. Деструктивна стратегія особистісного самовизначення за типом девіантна особистість характеризується широкою варіативністю дезадаптивних проявів, девіацій. У статті виділена та проаналізована лише девіація особистості із синдромом «філософської інтоксикації», що проявляється у соціальній дезадаптації. Новоутворення когнітивної сфери з'являється саме в період юності, коли молодь надмірно захоплюється містикою, езотерикою, окультизмом. Досліджувані характеризуються високим рівнем когнітивної складності світосприймання поруч із його негативним емоційним фоном, що пов'язано із незадоволенням основних соціокультурних потреб. У такому разі бурхливий розвиток містичної свідомості є запобіжним механізмом, який формує фатальність поглядів щодо вибору власного життя. Невідповідність між образом ідеальної моделі світу і свого образу «Я», проблеми у самореалізації спричиняють радикальні деструктивні погляди, системи цінностей, які призводять до фанатичної відданості цим ідеям.

Ключові слова: особистісне самовизначення, психосоціальний мораторій, девіантна особистість із синдромом «філософської інтоксикації», образ світу, образ Я.

Bushai Igor Mykhailovych doctor of psychological sciences, professor of the department of psychology and pedagogy National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, tel.: (044) 463-66-68, <https://orcid.org/0009-0009-3345-2728>

DESTRUCTIVE STRATEGIES OF PERSONAL SELF-DETERMINATION OF YOUTHS

Abstract. The article is dedicated to the analysis of destructive psychological strategies of personal self-determination in youth. Strategies of personal self-determination are a psychological formation of adolescence, serving as a means of organizing one's future life in harmony with one's inner world. This process plays a crucial role in personal and professional self-realization as well as social adaptation. The psychology of self-determination choices is entirely dependent on education, upbringing, identity formation, and the worldview beliefs of young people. The mechanism of personal self-determination in youth results from the development of a cognitive thinking style, which can be either sanogenic (constructive) or pathogenic (destructive), inherited through family upbringing. A destructive strategy involving the choice of psychosocial moratorium is characteristic of young people with a fragmented worldview and deprivation of exposure to the world of science and professions, which slows down their process of personal reflection. A psychosocial moratorium represents a kind of social pause aimed at a prolonged analysis of one's abilities and professional preferences before making a final self-determination decision. Another destructive self-determination strategy, deviant personality type, is characterized by a wide range of maladaptive manifestations and deviations. The article highlights and analyzes the deviation of personality with the "philosophical intoxication" syndrome, which manifests in social maladaptation. Cognitive transformations occur during adolescence, often leading young individuals to excessive fascination with mysticism, esotericism, and occultism. The study reveals that these individuals exhibit a high level of cognitive complexity in their perception of the world, combined with a negative emotional background due to unfulfilled sociocultural needs. In such cases, the rapid development of mystical consciousness acts as a defense mechanism, shaping fatalistic views about personal life choices. The discrepancy between an idealized world model and one's self-image, as well as difficulties in self-realization, can lead to radical destructive perspectives and value systems, resulting in fanatical devotion to these ideas.

Keywords: personal self-determination, psychosocial moratorium, deviant personality with the syndrome of "philosophical intoxication", image of the world, image of the self.

Постановка проблеми. *Особистісне самовизначення* в юнацькому віці є складним процесом інтеграції цілісного образу “Я”, узгодження рис характеру, проявів поведінки, які визначають вибір власного майбутнього. Спільними ознаками особистісного розвитку юнаків та дівчат є суб’єктивне переживання відчуття дорослості, формування власного світогляду, інтеграція образу “Я”.

Відчуття дорослості, перші ознаки якого з’являються ще у пубертатному періоді, в юнацькому віці проявляється в усвідомленні відповідальності за свої вчинки, прийняті рішення щодо вибору майбутньої професії та в цілому стилю життя. Визначене новоутворення відображається у свідомості людини на когнітивному та емоційному рівнях, а також включено у мотивацію прийняття рішень.

Таким чином, переживання власної дорослості в юнацькому віці безпосередньо пов’язано із формуванням самостійних власних життєвих виборів, відповідальності спочатку за свою долю, у подальшому — за інших людей, свою сім’ю, дітей тощо.

Розвиток світогляду безпосередньо позначається на інтеграції образу “Я” молоді, що передбачає узгодженість самооцінок власної тілесності, привабливості, а також інтелектуальних, вольових, морально-етичних якостей. Визначені психологічні особливості розвитку особистості юнаків та дівчат значною мірою ґрунтуються на ускладненнях їх пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери. Особистісне самовизначення набуває кризового характеру за наявності у поведінці старшокласників різного роду відхилень, а також дисгармоній розвитку характерологічних, особистісних якостей.

Так, новоутворення інтелектуальної сфери в юнацькому віці, які проявляються у розвитку форм абстрактного мислення, творчої уяви, формулюванні філософських концепцій, позначаються на особливостях особистісного самовизначення. Завдяки розвитку когнітивної сфери відбувається ускладнення світосприймання, постановка та вирішення екзистенціальних проблем – пошуку сенсу життя, рефлексії особистісних якостей тощо. Типові порушення процесів інтелектуальної сфери у підлітковому та юнацькому віці, які набувають патологічних ознак, отримали назву синдрому “філософської інтоксикації”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий дослідник психології розвитку Grace J.Craig зазначає, що економічні і культурні умови здійснюють вплив на розстановку в часі основних віх дорослішання. Юність може бути короткою та суровою прелюдією до самостійності або, навпаки, затягнутим періодом залежності від сім’ї [5].

Центральною темою у концепції Е. Еріксон стала ідея формування ідентичності, тобто психологічної тотожності [4]. Ідентичність - це основна умова збереження психічного здоров'я, і впродовж життя особистість переживає кризові періоди, які змінюють особистість, адаптуючи до нових умов.

Концепція «особистісних конструктів» J. Kelly пояснює особистісне самовизначення шляхом усвідомлення попереднього досвіду та на основі цього формування когнітивного образу власного образу «Я» та образу свого майбутнього. У період юності закладаються основи ефективної самореалізації або невротичних проблем [6].

Автор гуманістичного напрямку у психології С. Rogers центральною ідеєю становлення особистості визначав досягнення стану *конгруентності*. Це переживання особистісного самовизначення на рівні безумовного позитивного ставлення до себе та світу [7].

Незважаючи на значну кількість психологічних концепцій юності, питання особистісних стратегій молоді залишаються недостатньо розробленими, що і зумовило проведення наукових розвідок цієї теми.

Мета статті — визначити поширені деструктивні стратегії особистісного самовизначення у період юності на основі показників розвитку образу світу та образу «Я», типів ідентичності.

Виклад основного матеріалу. *Стратегія особистісного самовизначення* є засіб організації свого майбутнього життя в узгодженості із власним внутрішнім простором. Іншими словами, це прийняття рішень щодо перспектив особистісного розвитку, набуття професійної ідентичності, самореалізації своїх потреб у відповідності із образом «Я». В остаточному підсумку при правильних рішеннях, прийнятих у молодості, доросла людина відчуває себе на своєму місці в дорослому житті, переживає емоції задоволення від самореалізації, а при неправильних рішеннях — внутрішній дискомфорт, інколи спустошеність та розчарування.

Визначимо поширені дезадаптивні стратегії особистісного самовизначення молоді на основі критеріїв якості образу світу, його когнітивної складності, реалістичності, емоційного фону світосприйняття, типу особистісної ідентичності.

Поведені емпіричні дослідження молоді дозволяють виділити такі стратегії як *психосоціальний мораторій*, *девіантна особистість із синдромом «філософської інтоксикації»*. Поведінка молоді із цими відхиленнями характеризується певною соціальною дезадаптацією, нерідко нанесенням шкоди власному здоров'ю.

Стратегія особистісного самовизначення — психосоціальний мораторій. Психосоціальний мораторій є поширеною серед юнаків та дівчат формою

переживання кризи, яка полягає у часовому продовженні періоду дорослішання до формування стійкої соціальної ідентичності. Причина виникнення такої форми особистісного розвитку полягає в ускладненні соціокультурного простору сучасної молоді, що призводить до певної розгубленості при необхідності вибору соціально-рольової ідентичності. Індивідуум часто пасивно очікує моменту, коли йому випаде нагода знайти себе або бере соціальний тайм-аут, доки не з'являться кращі часи.

Значне поширення психосоціального мораторію серед молоді швидше пов'язано із особливостями сімейного виховання, зокрема тими, які відрізняються світоглядним непорозумінням та психологічним травмуванням у системі “батьки – діти”. До основних із них відносять:

1) нездатність батьків розрізнити кризу ідентичності своєї дитини і, відповідно, використання неправильних форм взаємодії, що лише розтягують дорослішання у часі. Виховання у стилі гіпо-, або гіперконтролю, емоційної холодності, байдужості, або навпаки, штучної ізоляції, пригнічення самовираження;

2) непорозуміння типу “унікальність – тотожність”, які виникають, наприклад, внаслідок конфлікту між вибором дитиною майбутньої професії, що не відповідає традиціям сім'ї;

3) “ідентифікація – проекція”, при якому психологічна травматизація викликана дією механізму психологічної проекції особистісних рис батьків на свою дитину, що спричиняє поглиблення міжособистісних конфліктів;

4) непорозуміння за типом “чоловік – жінка” полягає у виникненні конфліктів при невідповідності статево-рольових очікувань;

5) дилема “справедливість – любов” приводить до психологічної травматизації при раціоналізації почуттів батьків до дитини за типом: “Я тебе люблю за наявності певних досягнень, а при їх відсутності – не люблю”;

6) концептуальне непорозуміння “здоровий глузд – упередження”, викликає конфлікти при наявності протилежних підходів пояснення оточуючої реальності: раціональному та ірраціональному (марновірстві, догматизмі);

7) дилема “інтеграція – втрата спільності”, при якій психологічна травматизація є результатом оцінювання будь-якої події винятково оптимістично або песимістично;

8) нерозуміння батьками цілей та сутності виховання, що призводить до конфліктів по причині невідповідності реальної поведінки дітей від очікуваної (бажаної).

В ідеалі сімейне виховання повинно сприяти розв'язанню проблеми особистісного самовизначення юнаків та дівчат, шляхом надання їм необхідної автономії поведінки, допомоги в аналізі варіантів можливого професійного вибору. У такому разі сім'я виконує подвійну психологічну функцію:

забезпечує дітям відчуття захисту та, водночас, підтримує їх незалежність та самостійність. Аналізуючи ці протилежні тенденції виховання, Grace J. Craig підкреслює, що на перший погляд, почуття підтримки і незалежності, видається, суперечать одне одному, насправді — це дві сторони однієї медалі. Тільки відчуваючи свою захищеність, людина здатна стати незалежною [5].

Дослідження образу світу молоді вказують, що значний відсоток студентів, старшокласників переживають особистісне самовизначення за типом "психосоціальний мораторій" (36,7 % вибірки). Більшість молоді ще не визначилися із вибором майбутньої професії. Світ професій відображений у свідомості поверхово, при цьому наявна інформація має фрагментарний характер. Школярі пояснюють це тим, що у них ще достатньо часу для здійснення вибору майбутньої професії, осмислення особистісного самовизначення. Студенти перших років навчання за спеціальністю психологія вказують на низьку мотивацію в опануванні майбутньою професією.

Явище психосоціального мораторію пояснюємо із позиції штучних обмежень розвитку образу світу підростаючої особистості, які пов'язані із відсутністю необхідної інформації про ринок праці, умовами оволодіння професією із подальшим працевлаштуванням. При цьому, певна обмеженість образів світу науки, професій у старшокласників позначається на повільному перебігу їх особистісної рефлексії, спрямованої на аналіз власних здібностей, що і гальмує процес самовизначення.

Професійний світогляд юнаків та дівчат деформується при непорозуміннях у сімейному вихованні. Ця прогалина становлення світогляду молоді заповнюється у спілкуванні із вчителями, шкільним психологом, соціальними педагогами, працівниками відділів зайнятості населення. Отже, загальний методологічний підхід психологічної корекції стану психосоціального мораторію має здійснюватися у напрямку розширення границь образу світу молоді при безпосередньому збагаченні змісту науково-аналітичного компонента світогляду.

Стратегія особистісного самовизначення — девіантна особистість із синдромом «філософської інтоксикації». З позиції патопсихології девіації — це порушення дисгармонії особистісного розвитку, що проявляються у різних формах поведінки [3]. Ще у пубертатному періоді виникають акцентуації характеру, які в подальших вікових періодах зникають або трансформуються у психопатії.

До найбільш поширених форм девіацій молоді відноситься *залежна (аддиктивна)* поведінка, яка в свою чергу характеризується широким діапазоном проявів. Закріплення стійких особистісних та поведінкових відхилень юнацького віку відбувається завдяки переживанню кризи ідентичності. Протиріччя формування ідентичності підростаючої особистості

проявляються у неспроможності сформулювати для себе цінності, ідеали, життєві цілі, а також низькій ефективності навчальної діяльності, запереченні будь-яких соціальних ролей.

У такому разі відбувається психологічна регресія поведінки, повернення на попередню фазу розвитку, при цьому юнаки та дівчата поводять себе подібно до підлітків у кризовому стані. Криза ідентичності набуває різних форм, зокрема, порушення статево-рольової поведінки, переживання відчуження, самооцінки тілесності, нарцисизму (захоплення самим собою), суїцидної поведінки та делінквентної (правопорушення), соціальної і педагогічної занедбаності та інших.

Типові порушення процесів інтелектуальної сфери у підлітковому та юнацькому віці, які набувають патологічних ознак, отримали назву *синдрому "філософської інтоксикації"*. У патопсихології характеризуються ознаки цього мислення як своєрідне захоплення, підвищений інтерес до містичної, теологічної і парапсихологічної тематики із настійною потребою аналізувати події навколо індивіда, а також свій внутрішній світ [3].

Подібний тип мислення молоді призводить до формування у них ірраціонального образу світу, "відірваності" від реальності, зайвої містифікації та фантазування. У такому разі особистісне самовизначення юнаків та дівчат відбувається із значними ускладненнями адаптації до оточуючого середовища, при цьому поведінка набуває дивакуватих проявів поруч із абсолютною несамостійністю. Старшокласник не спроможний до вирішення простих життєвих питань, задоволення потреби у автономності власного буття. Його життєві вибори залежать від сім'ї, батьків, дорослих, які опікуються ним, беручи на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

Когнітивні процеси в юнацькому віці набувають індивідуального стилю мислення, за допомогою якого аналізується власна поведінка та своє оточення. Це мислення може відрізнитися різним рівнем абстрагувань, узагальнень, аналітико-синтетичним відображенням реальності, проте головна його функція полягає у забезпеченні соціальної адаптації підростаючої особистості.

Вагомий вплив на стратегію інтелектуального розв'язання життєвих, побутових задач дитини відіграє її сім'я із сталими стереотипами прийняття рішень, поведінки у стресових, конфліктних ситуаціях. Формування індивідуального стилю мислення учнів здійснюється у результаті наслідування поведінки своїх батьків; в юнацькому віці відбувається їх закріплення, можливо, із незначною корекцією у відповідності до ситуацій, виховних впливів вчителів, референтних дорослих.

Так, у руслі патопсихології та клінічної психології виділяють саногенний стиль мислення та патогенний, який проявляє людина у стресових,

психотравмуючих життєвих ситуаціях [3]. При цьому саногенне мислення сприяє зменшенню внутрішніх конфліктів, переживань, негативних емоцій, а також допомагає аналізувати наявні потреби, потяги відповідно до можливості їх задоволення. Саногенний стиль мислення запобігає виникненню невротичних захворювань, дозволяє людині зменшувати наявні протиріччя із оточуючою реальністю. Патогенне мислення відрізняється високою ригідністю, автоматизмом, орієнтацією на традиції, звичаї, позначається на поглибленні психогенних захворювань.

Виділяють антиципаційні паттерни, інакше кажучи, шаблони прогнозування вірогідного розвитку подій, які дитина наслідуює у процесі сімейного виховання. Особи, які страждають невротизмом, відрізняються від тих, хто уникає протягом життя реакцій невротичного типу (невротостійких), тим, що ігнорують прогнозування подій, які у подальшому стають психотравмуючими. Отже, саногенний антиципаційний паттерн передбачає осмислення різних варіантів розвитку подій як позитивних, так і негативних із відповідною психологічною підготовкою до них, що формулюється у прислів'ї: “Роби як краще, а готуйся до гіршого”.

Патогенний антиципаційний паттерн проявляється у блокуванні аналізу можливого несприятливого розвитку подій, без належної підготовки їх сприймання, наприклад при висловлюваннях типу: “Не навроч!” та їм подібних. Люди, мислення яких спрямоване на одностороннє прогнозування розвитку подій, частіше хворіють на невротизм, психосоматичні захворювання, відрізняються містичністю та догматичністю сприйняття реальності.

У процесі сімейного впливу відбувається формування патогенного мислення різних видів, у залежності від домінуючих умов навчання і виховання дитини. Зокрема, вже відомі та описані у сімейній психотерапії такі форми індивідуальних стилів мислення, що дезорганізують особистість:

1) “навчання безпомічності”, коли дитина виховується під постійним психологічним тиском, який сприймає як безвихідне положення, зокрема, у ситуації гіперопіки;

2) “навчання конформності”, коли штучно створюються перепони для висловлення почуттів, задоволення важливих потреб, при цьому необхідно докладати значних зусиль, щоб втримати негативні емоції, роздратування тощо.

Патогенне мислення, яке стає домінуючим у життєдіяльності індивіда, призводить до формування особистості за типом “потенційного невротика”. Стиль осмислення реальності такої людини відрізняється догматичністю, безкомпромісністю, накладає відбиток на її поведінку у побутових ситуаціях. До рангу абсолютної догми відноситься необхідність дотримання сімейних традицій, переконань, а також прийнятих на “озброєння” ідеалів, еталонів, регламентів.

Визначені когнітивні особливості відображення реальності позначаються на розвитку характерологічних ознак підростаючої особистості, спочатку впертості, пізніше – неадекватної принциповості та ригідності. Таким чином, закріплений в юнацькому віці патогенний стиль мислення, сприяє дисгармонійному особистісному розвитку, що проявляється в інтенсивних кризах ідентичності та автономності.

Девіантна особистість із синдромом «філософської інтоксикації» у крайніх негативних варіантах призводить до формування стійкого містичного світогляду. Розвиток містичної свідомості в юнацькому віці проявляється у надмірній зацікавленості юнаків та дівчат містичними концепціями, таємничими феноменами. Період ранньої юності є сенситивним у розвитку містичного, ірраціонального мислення, на основі якого відбувається становлення релігійної свідомості.

Виникнення стійкого інтересу до містики у юнаків та дівчат пов'язано, по-перше, із ускладненням форм абстрактного мислення на рівні формальних операцій (Ж. Піаже), що проявляється у міркуваннях з приводу вірогідного, висловленні та перевірці гіпотез, розвитку творчої уяви; по-друге, спрямованістю пізнавальної активності на пошук сенсу життя, формування системи цінностей, моральних переконань. Пошук смислу життя, фатальності долі, її залежності від вищих сил є актуальною і суто психологічною проблемою молоді.

Природна зацікавленість юнаків та дівчат усім містичним, ірраціональним, як правило суттєво не впливає на зміни у поведінці та на особистісне самовизначення. Проте у окремих випадках цей компонент образу світу кардинально позначається на особистості, спричиняючи виникнення та закріплення стійкої залежності від організації сектантського типу або харизматичного лідера.

У патопсихології та клінічній психології фанатизм та містицизм визначаються як зверхцінне психологічне захоплення, коли людина не здатна критично аналізувати та усвідомлювати відхилення власної поведінки, яке може проявлятися у відриві або втечі із сім'ї, ігноруванні навчання, роботи [3]. При надмірній «філософській інтоксикації» об'єктом фанатичної пристрасті виступає містична ідея, бажання нею оволодіти, а також наблизитися до людей, що презентують себе як носії цих ідей.

Про оформлення концептуальних поглядів щодо релігії, містики, парапсихології у період юності Grace J. Craig зазначає, що за рахунок появи нових і вдосконалення старих когнітивних умінь діапазон мислення юнаків та дівчат стає значно ширшим, а зміст мислення – багатшим і складнішим. Оскільки молоді люди тепер можуть аналізувати суперечливі факти, для них часто новим захопленням стає знайомство із окультною, езотеричною

літературою, іншою творчістю подібного змісту. Вони навіть експериментують із різного роду культами, ритуалами або змінними станами свідомості, викликаними будь-яким способом від медитації до вживання наркотиків [5].

Девіантна поведінка юнаків та дівчат із *синдромом «філософської інтоксикації»* є ваговою причиною, через яку молодь потрапляє до тоталітарних сект, маргінальних груп. Проте в юнацькому віці ще поверхово усвідомлюється зміст того чи іншого культу, що відбувається на рівні виконання певного соціального ритуалу. Розвиток особистості цього періоду характеризується потребою у знайомстві та осмисленні різних концептуальних засад та форм знань, що підсилюється також прагненням пошуку сенсу життя.

Проведені нами дослідження образу світу дозволяють визначити типологічні особливості когнітивних процесів у школярів, які надмірно цікавляться містикою, парапсихологією, окультизмом. Такі учні характеризуються високим та середнім рівнями когнітивної складності світосприймання поруч із його негативним емоційним фоном. Сюжети їхніх малюнків відрізняються від решти однолітків більшим символізмом у зображеннях, що вказує на значний рівень абстрагування, узагальнення когнітивних процесів.

Дорослі відмічають в учнів глибину аналізу навколишніх соціальних подій, явищ, намагання віднайти причину їх виникнення. Разом з тим, юнакам та дівчатам властиве негативне емоційне переживання образу світу, що пов'язано із незадоволенням основних соціокультурних потреб. У такому разі бурхливий розвиток «філософської інтоксикації» служить механізмом психологічного захисту, який врівноважує систему «образ світу – образ “Я” на перехідному етапі дорослішання. Молода людина вважає для себе пріоритетною систему поглядів містичного змісту, прийняття рішень на основі власних «нестандартних» поглядів, нерідко обирає аскетичний стиль життя [1].

Підтвердженням того, що інтенсивна дезорганізація світогляду молоді зумовлена порушенням рівноваги між їх образом світу та образом “Я”, є дослідження психології тероризму, злочинності та насильства у молодіжному середовищі. Юридичні психологи відзначають, що для особистості терориста характерне негативне світосприйняття, яке виникає під впливом ряду факторів.

У першу чергу до них відноситься невідповідність між образом ідеальної моделі світу і самого себе у реальній дійсності та можливостями самореалізації. На цьому ґрунті виникають деструктивні погляди, деформації систем світогляду і світовідчуття. Ядро деструктивних культів утворюють, як правило, щирі фанатики, готові йти на смерть заради своїх переконань [2].

В особистості терориста представлений граничний варіант панівного впливу містичного, ірраціонального світогляду на його деструктивну поведінку. Отже, важливою причиною виникнення *девіації особистості* із

синдромом «філософської інтоксикації» в юності є негативне емоційне світосприйняття молоді поруч із когнітивними новоутвореннями типу фанатизм, догматизм, як наслідок безкомпромісна принциповість, невротизація особистості, соціальна дезадаптація.

Висновки. Проведені дослідження деструктивних стратегій поведінки молоді з позиції розвитку їх ідентичності, когнітивних процесів, якості образу світу та образу «Я» вказують на те, що важливим проявом для молоді є потреба у особистісному самовизначенні, яка передбачає осмислення світу та власного «Я». В юності ускладнюється когнітивна сфера, формуються відносно стійкі патерни поведінки, порівняно із пубертатним періодом. Відбувається усвідомлення плінності життя, визначення системи цінностей та смислів.

Криза особистісного самовизначення проявляється у формуванні *стратегій психосоціального мораторію, девіантної особистості із синдромом «філософської інтоксикації»*.

Психосоціальний мораторій виникає внаслідок соціокультурного та економічного ускладнення суспільства, диференціації світу професій, що породжує певну розгубленість молоді у питанні власної самореалізації. Це явище соціального тайм-ауту періоду юності, коли вибір соціально-рольової ідентичності відкладається на майбутнє. Така пасивність властива не лише старшокласникам, а й студентам які ще остаточно не визначилися із правильністю свого професійного вибору.

Сімейне виховання в ідеалі повинно сприяти розв'язанню проблеми особистісного самовизначення юнаків та дівчат, проте на практиці лише її загострює. Батьки в ідеалі мають виконувати подвійну психологічну функцію: забезпечувати своїм дітям відчуття захисту та, водночас, підтримувати їх незалежність та самостійність. Лише відчуваючи свою захищеність, людина здатна стати незалежною. Будь-які непорозуміння у сімейному спілкуванні гальмують питання формування цілісної ідентичності дитини із подальшим особистісним самовизначенням.

Поширення серед молоді *психосоціального мораторію* також пояснюється штучними обмеженнями розвитку образу світу підростаючої особистості, відсутністю необхідної інформації про ринок праці, умовами оволодіння професією із подальшим працевлаштуванням. Така фрагментарність образів світу науки, професій юнаків та дівчат значно послаблює їх особистісну рефлексію, здатність до аналізу власних здібностей, професійних уподобань.

Встановлено, що *психосоціальний мораторій* як стратегія особистісного самовизначення притаманна учням, студентам із штучним гальмуванням розвитку їх науково-аналітичної складової образу світу та, безпосередньо, світу науки і професій.

Психологічної профілактика та корекція стану психосоціального мораторію у системі шкільного та університетського навчання має здійснюватися

у напрямку розширення границь образу світу молоді при безпосередньому збагаченні змісту науково-аналітичного компоненту світогляду.

Девіантна особистість із синдромом «філософської інтоксикації» - це дисгармонія в першу чергу когнітивної картини світу, яка звичайно впливає на особистісні та поведінкові відхилення, соціальну дезадаптацію.

Легкий варіант прояву цієї стратегії проявляється у молоді при зверхцінному захопленні містикою, теологією, парапсихологічною тематикою. Це накладає свій відбиток на кризу ідентичності, що набуває деструктивних форм порушення статево-рольової поведінки, соціальної ізоляції, відчуження, негативної самооцінки тілесності, нарцисизму (захоплення самим собою), делінквентними вчинками.

Містифікація мислення молоді призводить до формування у них ірраціонального образу світу, “відірваності” від реальності, зайвого фантазування. У такому разі особистісне самовизначення юнаків та дівчат відбувається із значними ускладненнями адаптації до оточуючого середовища, при цьому поведінка набуває дивакуватих проявів поруч із абсолютною несамостійністю.

Ускладнення синдрому «філософської інтоксикації» визначає формування стійкої моделі містичного світогляду, дезорганізацію ідентичності, що нерідко проявляється у злочинності, соціальних маніпуляціях, тероризмі. За крайніх умов молодь стає залежною від тоталітарних ідеологій, маргінальних груп, екстремістських організацій, вона є адептом маргінальних поглядів та фанатично їм віддана. У більшості випадків таким людям властива невідповідність між образом ідеальної моделі світу і самого себе у реальній дійсності.

Виявилось, що образ світу юнаків та дівчат із вираженим містичним світоглядом характеризується високим та середнім рівнями когнітивної складності світосприймання поруч із його негативним емоційним фоном. Вираженими дефектами розвитку є когнітивна сфера із патогенним патерном прогнозування майбутнього, догматичністю мислення, ірраціональністю суджень.

Криза ідентичності осіб із синдромом «філософської інтоксикації» загострюється деструктивним сімейним вихованням за типом “навчання безпомічності”, “навчання конформності” тощо. Психологічна профілактика та корекція поведінки молоді із «філософською інтоксикацією» буде ефективна за умов збагачення їх образу світу, підсилення його реалістичності, а головне — позитивного погляду на життя.

Тема деструктивних стратегій особистісного самовизначення молоді достатньо широка, проте перспективними залишаються питання вивчення соціально-психологічних чинників (сімейного виховання, шкільного та професійного навчання) та суто психологічних факторів (кризи ідентичності, змісту світогляду, соціально-рольової ідентичності) у виборі самоактуалізації за типом психосоціального мораторію, девіації із синдромом «філософської інтоксикації».

Література:

1. Бушай, І.М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів: монографія. Чернігів: Державне підприємство „Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації”. 2007. 382 с.
2. Мухіна Г. В. Юридична психологія: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «Дакор», 2019. 236 с.
Режим доступу: [https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20(1).pdf)
3. Османова А.М., Хорунженко Г.В. Патопсихологія: навч.-метод. посібник. К.: Талком, 2022. 188 с.
Режим доступу: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/24/4d/244db9e9-0930-4aef-8c04-c1bdaac27a6d/osmanova_am_patopsikhologiiia.pdf
4. Erikson E. Life cycle. *International Encyclopedia of the Social Science*. New York : Crowell Colier & Macmillan, 1968. Vol. 39. P. 50-68.
5. Grace J.Craig. Human development. Pearson Education Canada. 1996. 404 p.
6. Kelly J. The psychology of personal constructs. New York : Norton, 1955. 489 p.
7. Rogers C. R. On becoming a person. Boston : Centre Edition, 1961. 420 p.

References:

1. Bushai, I.M. (2007). *Psychological features of the development of schoolchildren's worldview [development of schoolchildren's worldview]*. Chernihiv: State Enterprise "Chernihiv State Center for Scientific, Technical and Economic Information" [in Ukrainian].
2. Mukhina, G. (2019). *Legal psychology: [psychology of law]*. Kyiv: VD "Dakor" [in Ukrainian].
Retrieved from [https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20(1).pdf) [in Ukrainian]
3. Osmanova, A.M. & Khorunzhenko, G.V. (2022). *Pathopsychology: [mental pathologies]*. Kyiv: Talc [in Ukrainian].
Retrieved from https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/24/4d/244db9e9-0930-4aef-8c04-c1bdaac27a6d/osmanova_am_patopsikhologiiia.pdf [in Ukrainian].
4. Erikson, E. (1968) Life cycle. *International Encyclopedia of the Social Science*. New York : Crowell Colier & Macmillan, 39, 50-68.
5. Grace, J.Craig. (1996) Human development. Pearson Education Canada, 404.
6. Kelly, J. (1955) The psychology of personal constructs. New York : Norton, 489.
7. Rogers, C.R. (1961) On becoming a person. Boston: Centre Edition. 420.